

Ferment [1803, Belv.], pres del ll. *fermentum* 'llevat, ferment', primitivament *fervmentum* 'allò que bull o fa bullir'; *fermentar* [1695, Lacav.], *fermentació* [id.]; *fermentador*; *fermentatiu*. *Fermentescible*. *Fermentós*. *Enfervorir*, *enfervoriment*, *enfervoritzar*.

FÉS, m. 'mena d'aixada tirant a càvec', de l'ar. hispànic *fās* 'càvec d'eixarcolar', ar. clàssic *fā's* 'destral'. □ 1.ª doc.: 1388 (doc. mall., *AlcM*).

El *Dag.* recollí «un feç de ferro ab un cap lonch e altre curt» (mal entès pel publicador com si fos una arma) en un inv. de Torredembarra de 1430; i d'altra banda el recollí a Cambrils per a 'càvec per a fer clots'; també consta com del Camp en el glossari de Montoliu (*BDC* vi, 44), i el lleigeixo en un doc. de 1665 de la Secuita (Dan. Recasens, 39). Sobretot és un mot valencià: recollit ja per Sanelo («*feç*, azadón», i «*feçet*: azadoncillo» i, 77v); a Benilloba tenen el costum «de portar al muscle els ferraments, quan ixen a treballar, entr' ells el *feç* o aixada estreta» (MGadea, *T. del Xè* i, 111) i recordo una frase irònica valenciana «llau-raors, acudiu en *fessols*!» 'veni-hi tothom, ajudeu-me tots'; personalment a la Serra de la Calderona vaig veure que distingien entre treballar «en *aišā* u en *fēs*» (1962); J. G. M. el trobava a Alcoi i a Xixona (1935) com «una picola amb tallant vertical i tallant horitzontal»; i Barnils definia *fēs* a Elx «eina semblant a l'eixartell» (*BDC* xvii, 53).

L'etimologia aràbiga ja fou indicada per Steiger (*Contrib.*, 113) i DCEC (FESETA): de fet ja *Palc.* dóna la forma *fēc* de l'àrab vulgar granadí definint-la «açadón para roçar», cf. Dozy, *Suppl.* ii, 236a. Potser del mateix mot aràbic (o almenys la seva arrel) deu venir una forma port. *alfeça* «instrumento de ferro para rasgar terra dura» (sense relació etimològica amb la família hispanoaràbiga del cast. *alféizar*, DCEC, però vegeu en aquest article, 114b21, altres mots hispànics d'atribució més dubtosa).

DERIV.: *Fesset* mall. 'espècie d'eixartell o eixarcolador' («xarcolar és cavar amb xapeta o façet el gra ---», *BDLC* vii, 301; *Damen.*; *AlcM*), que també és valencià (Sanelo, supra), «treballaven en lo *fesét*», Ràfol d'Almúnia (1962); *fesseta* (Creventent, Guardamar). Com que ni el primitiu ni aquest dim. han deixat rastre en castellà, semblen ser catalanismes el murc. *feseta* «azada pequeña» (GaSoriano, s. v.), i la variant *ferseta* «eixartell» que sentí Barnils (*l. c.*) a Almoradí (cap a Dolores i Oriola). *Fessada*.

Fes, *fesa*, adj.-part., *fesadat*, V. *fendre*

FESOL, 'mongeta', del ll. *FASEOLUS*, i aquest, del gr. *φάσηλος* id. □ 1.ª doc.: S. XIII: *fessol* glossant l'ar. *lúbya* en *RMa. fesol*; 1372, Jacme Marc.

Com a rima d'una trentena de mots en ò oberta (peyrol, juliol, lançol, breçol, etc., § 1203, i en plural § 1448; igualment en Aversó, 1426.14 sinó que ho grafia *fasol*). «Pres lo marit, / --- / axi-l debanen / com un capdell, / com en fluxell / damunt li sehen, / e menys lo prehen / que un *fesol*, / sens lum cresol /

li fan tenir / ---», JRoig (*Spill*, v. 529); «*fesols*: phascolus», JoEsteve (*Li. El.* g-7); «--- llubins o tramucos ---»; *fesols* o mongetes: *phaselus*, *phaseolus*, OPou (*TbPu.*, 326). Avui és un mot representat en tots els dominis dialectals, sense excloure'n les parts del cat. or. una mica allunyades de la capital (on es té per rústic, en lloc de *mongeta*). Molt general, en canvi, en cat. occid.: *fezól*, Oliana (1957),¹ Cardós i Vall Ferrera, on s'aplica tant als *fezòls sècs* com als *f. tènres* (1932-4). En ús també al llarg del P. Val., i fins desbordant-se cap alguns parlars xurros (com *fesolo* a Fanzara, *GGRV Cast.*, 168-80).

En llatí apareix *faseolus* des de Columella, i s'hi troba des de més antic una forma més igual a la grega, *phasēlus*, ja en Catul: tota aparença almenys és que *faseolus* sigui una adaptació llatina d'aquesta, provocada pel fet que *-elus* quasi no apareix com a terminació de mots llatins, i alhora perquè la terminació *-colus* tan freqüent, de diminutiu, corresponia a la grandària exigua de bastants varietats d'aquest llegum.

Hem de creure, doncs, que es tracta d'un manlleu del grec (Ernout-M., amb reserves Walde-H.), per més que la imprecisa procedència del mot, d'origen mediterrani i no pas herència indoeuropea, introdueixi un element de dubte (fins i tot s'ha arribat a suposar que fos el grec que l'hagués manllevat de l'italic, que no sembla, però, prou fort per contrapesar els indicis filològics d'hellenisme; cf. encara Graur (*Rom.* lvi, 108), Niedermann (*ARom.* v, 485), Kretschmer (*Glotta* xxi, 181-2), M-L. (*REW*, 6464).

A les llengües romàniques el mot es transmeté, en forma més o menys general, al gallego-portuguès (*feijó*, -oo, port. mod. *feijão*), oc. (*faisol*), it. *fagiolo*, a bastants parlars sards, rètics i dalmàtics, i des d'ací passà manllevat a les diverses llengües balcàniques no romàniques; també es troba en gran extensió regional en els dialectes castellans, sobretot de l'extrem N., NO. i Sud, des d'on passà *frijól* al castellà d'Amèrica, en el qual sembla que confluïren un corrent luso-leonès amb un de mossàrab-andalús, veg. per als detalls, les variants i les proves d'aquesta tesi, DCEC (FRIJOL, i cf. JUDÍA).

En els parlars mossàrabs degué perpetuar-se en algunes variants arabitzades, especialment *faisár* amb el nom d'unitat *faisàra*, traduint ll. *faba* (que designava la mongeta i no sols la fava) en el nostre *RMa.* (157b i 381), amb una variant *baisár*, -àra; aquella pot ser una arabització, no gaire difícil d'explicar, d'un moss. **faisolo*, mentre que la *b-* d'aquesta ignorem si pot tenir alguna arrel afro-romànica, o si és encruament purament hispànic amb un sinònim hisp.-ar. *bāqillā* (*RMa.*, 381) d'aire, endemés, també romànic, però d'origen verament inexplicat.

DERIV.: *Fesola* [1817, *Mem. Agr.* de la Junta de Comerç v, 11, que distingeix «*fesols*, *fasolas* y *fasolets* o mongetas», amb equiv. cast. «judías, judihuelos, fasoles, frisoles o alubias»]; a l'Emp. i Urg. per a una variant del llegum (*Dag.*, *AlcM*), i jo ho he sentit terra endins o al N. de Barcelona com a col·lectiu de *fesol* («menjar *fesola*»); sentit també *fezòla* en parlars del